

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств є одним із визначальних чинників їх функціонування в сучасних умовах. У зв'язку з цим суттєво зростають роль і значення аналізу та пошуку чинників підвищення економічної стійкості і для самого підприємства, і для його партнерів по бізнесу.

Запобігання порушенню економічно стійкого стану підприємств можливе лише завдяки своєчасному виявленню дестабілізуючих факторів, що впливають на рівень економічної стійкості та виробленню стратегії подальшого розвитку з їх урахуванням.

У працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників як Андрійчук В. Г. [1], Ареф'євої О. В. [2], Балабанової Л. В. [3], Василенко В. А. [4], Друкера П. Ф. [5], Завадського Й. С. [7], Шершньової З. Є. [11] та ін. досліджуються проблеми забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств. Значна увага надається дослідженню факторів впливу на економічну стійкість, виокремленню її видів.

Різні підходи до визначення та аналізу складових економічної стійкості підприємств свідчать про те, що питання алгоритму моніторингу стану економічної стійкості підприємств є недостатньо опрацьованим.

Постановка завдання: створити алгоритм моніторингу стану економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження – доповнити наявну класифікацію економічної стійкості низкою ознак; побудувати модель дослідження економічної стійкості підприємств, яка б максимально враховувала економічний потенціал та з допустимим мінімальним відхиленням від рівноважного стану.

Основним джерелом стійкого та інтенсивного розвитку економічної системи нашої держави являється агропромисловий комплекс, адже ефективний розвиток і функціонування продовольчого ринку є одним з основних пріоритетів при вирішенні питання продовольчої безпеки України.

Сьогодні особливо актуальним є питання розробки та використання у практиці вітчизняних сільськогосподарських підприємств такої системи менеджменту, яка б ставила за головну мету забезпечити стійке та максимально ефективно функціону-

вання сільськогосподарських підприємств і створення високого потенціалу їх розвитку в перспективі.

У результаті проведених ринкових перетворень відбулися суттєві зміни умов функціонування сільськогосподарських підприємств, що вплинуло і на ефективність діяльності.

Так за підсумками 2012 року обсяг сільськогосподарського виробництва знизився, порівняно з 2011 роком, на 4,2%.

У той же час, аграрні підприємства збільшили обсяги реалізації сільгосппродукції власного виробництва. Вони реалізували сільгосппродукції загалом на 42% більше, зокрема обсяг реалізації продуктів рослинництва зріс на 84%, тваринництва – на 2%.

Тому питання формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств наразі є пріоритетним та вимагає системної поточної діагностики.

Під час проведення системного моніторингу стану економічної стійкості сільськогосподарського підприємства необхідно проводити дослідження кожного чинника, який впливає на її формування, це створить більш повну картину для ґрунтового аналізу та надасть можливість проведення стратегічного планування відповідно до перспектив розвитку.

Економічна стійкість як одна із найважливіших характеристик господарської діяльності сільськогосподарських підприємств визначається і зовнішніми, і внутрішніми факторами [11].

Зовнішніми чинниками є такі:

- політичні;
- економічні;
- законодавчі;
- наукові.

Проте, не лише врахування зовнішніх, а й системний аналіз всіх складових внутрішньої економічної стійкості забезпечуватиме оптимальні умови ефективного господарювання.

Забезпечення необхідного рівня самофінансування виробничого розвитку – головна мета управління **фінансовою стійкістю** сільськогосподарського підприємства.

Для оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно використовувати показники ефективності використання авансового капіталу, показники собівартості продукції та

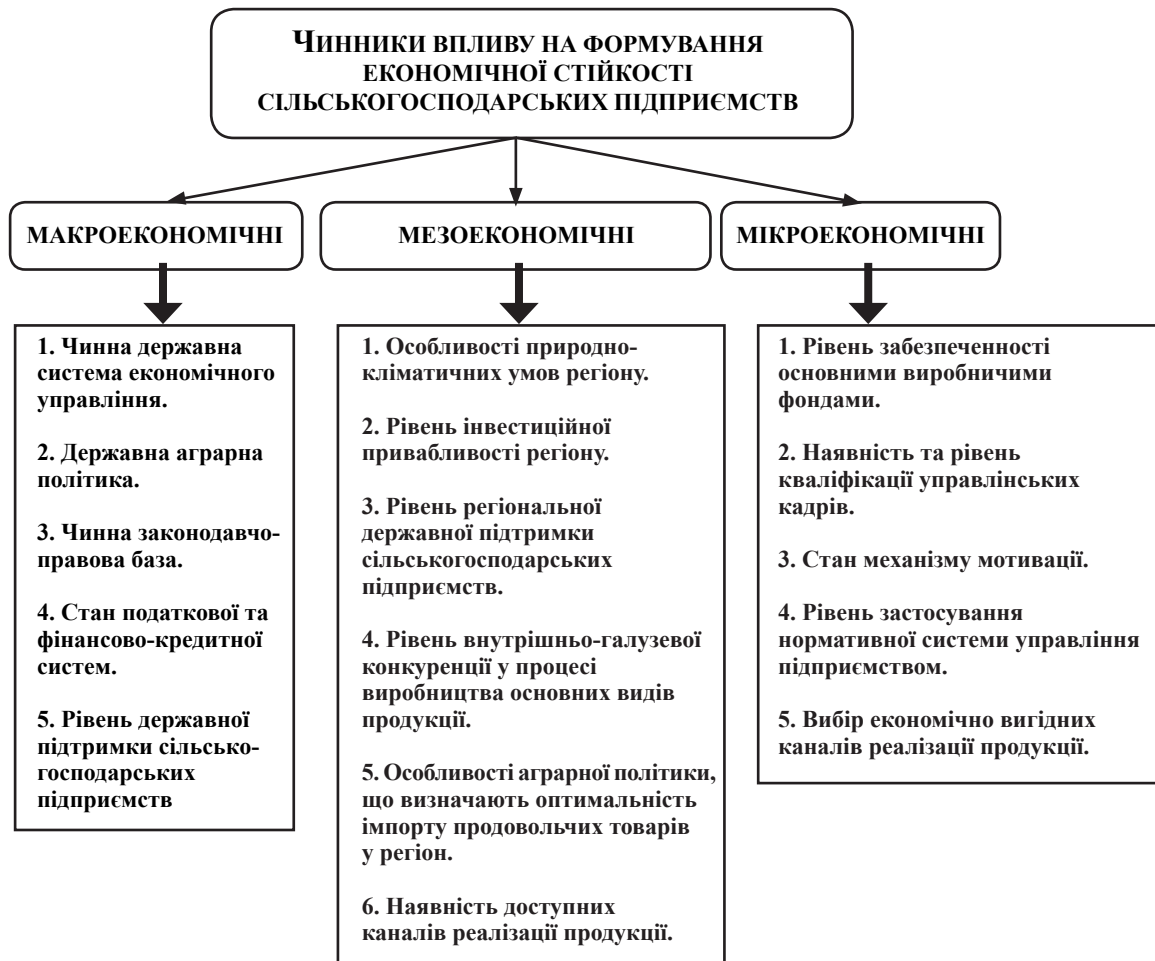

Рис. 1. Чинники впливу на економічну стійкість сільськогосподарських підприємств

Рис. 2. Чинники формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

продуктивності праці [1], адже фінансова стійкість – коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт покриття тощо.

Успіх фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, а отже і його економічна стійкість, багато в чому залежить від показників забезпеченості підприємства засобами та відповідними джерелами їх формування. Для характеристики джерел формування запасів визначають три основних показники:

1. Наявність власних обігових коштів (ВОК) – визначається як різниця між капіталом і резервами та необоротними активами. Цей показник характеризує чистий оборотний капітал. Його збільшення порівняно з попереднім періодом свідчить про подальший розвиток діяльності підприємства. У формалізованому вигляді наявність обігових коштів можна записати: $ВОК = КіР - ПА$, де $КіР$ – сума капіталу і резервів; $ПА$ – позаобігові активи.

Рис. 3. Складові внутрішньої економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Таблиця 1

Перелік показників для аналізу фінансової складової сільськогосподарських підприємств

Показник	Технологія розрахунку
Коефіцієнт фінансової автономії (незалежність), <i>Кфін.авт.</i>	Питома вага власного капіталу в його загальному обсязі. Він характеризує ступінь незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Мінімальне (нормативне) значення коефіцієнта – більше за 0,5.
Коефіцієнт фінансової залежності, <i>Кфін.зал.</i>	Частка позикового капіталу в загальній валюті балансу. Коли його значення наближається до 1, це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство.
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності (фінансова стійкість), <i>Кфін.ст.</i>	Відношення власного й позикового капіталу до загальної валюти балансу. Нормальним вважається стан, коли коефіцієнт більший за 1.
Коефіцієнт ліквідної платоспроможності, <i>Клікв.пл.</i>	Відношення загальної суми поточних активів до загальної суми фінансових і поточних зобов'язань. Бажано, щоб цей коефіцієнт перевищував 1.
Коефіцієнт фінансового ризику, <i>Кфін.риз.</i>	Відношення позикового капіталу до власного. Нормативне значення цього коефіцієнта не повинно перевищувати 1.

2. Наявність власних довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат (ВД) – визначається шляхом збільшення значення попереднього показника на суму довгострокових пасивів: $ВД = ВОК + ДП$, де ДП – довгострокові пасиви.

3. Загальний розмір основних джерел формування запасів і витрат (ОД) – визначається шляхом збільшення попереднього показника на суму короткострокових позикових коштів: $ОД = ВД + КПК$, де КПК – короткострокові позикові кошти.

Цим показникам наявності джерел формування запасів відповідають три показники забезпеченості запасів джерелами їхнього формування:

1. Надлишок (+) або нестача (-) власних обігових коштів (ДВОК): $ДВОК = ВОК - З$, де З – запаси.

2. Надлишок (+) або нестача (-) власних та довгострокових джерел формування запасів (ДВД): $ДВД = ВД - З$.

3. Надлишок (+) або нестача (-) загальної величини основних джерел формування запасів (ДОД): $ДОД = ОД - З$.

У процесі виявлення моніторингом недостатнього рівня фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства, необхідно реалізувати такі дії:

- врегулювати рух фінансових ресурсів сільськогосподарського підприємства та скоординувати фінансові відносини;
- розробити стійку фінансову стратегію підприємства;
- коригувати перспективні та поточні фінансові плани;
- провести моніторинг плану продаж і корегувати, відповідно до нього, плани капіталовкладень та собівартості продукції тощо;
- окреслити джерела фінансування господарської діяльності, включаючи бюджетне фінан-

сування, довго- та короткострокове кредитування тощо;

- внести корективи в дії всіх підрозділів сільськогосподарського підприємства.

Важливим об'єктом моніторингу повинна бути **виробнича стійкість** сільськогосподарського підприємства, адже саме за рахунок постійного контролю за підвищенням ефективності виробництва й ресурсним забезпеченням можна забезпечити виконання основних цілей виробничого процесу сільськогосподарських підприємств:

- оптимальний обсяг продаж;
- якість виготовленої продукції;
- задоволення споживача;
- одержання прибутку;
- зміцнення іміджу сільськогосподарського підприємства;
- постійний контакт з клієнтами;
- післяпродажне обслуговування.

З огляду на складність виробничих відносин на сільськогосподарському підприємстві та різноманітність виконуваних ним функцій його виробнича стійкість визначається багатьма внутрішніми та зовнішніми факторами, кожний з яких впливає на постачання та відновлення якісного, конкурентоспроможного продукту.

Управління виробничим процесом через виробничий менеджмент найуспішніше здійснюється завдяки:

- гнучким планам;
- раціональному використанню елементів виробничої системи;
- дієвому контролю над усіма видами діяльності сільськогосподарських підприємств.

Маркетингова складова підприємства полягає у забезпеченні оптимального співвідношення між попитом і пропозицією продукції визначального виду і асортименту, досягнення найдоцільнішої швидкості просування товарів (послуг) на шляху від виробника до кінцевого споживача [7].

Інноваційна діяльність підприємства стосується й економічної, і соціальної, виробничої та маркетингової сторін його стійкого розвитку. Видатний практик з маркетингу, відомий американський економіст Пітер Фердинанд Друкер сказав, що в бізнесі є дві базові функції, що здатні генерувати прибуток – маркетинг та інновації, а все інше – витрати [5]. Законом України „Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40-IV передбачаються правові, економічні та організаційні заходи державного регулювання інноваційної діяльності, встановлення форм стимулювання державою інноваційних процесів, спрямованих на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Саме у вищезгаданому Законі перед-

бачені найважливіші економічні стимули – гарантії та пільги суб'єктам інноваційної діяльності (СІД). Серед них :

- можливість повного безвідсоткового кредитування за рахунок коштів відповідних бюджетів;
- компенсація відсотків за кредитування інноваційних проектів, які оплачують СІД комерційним банкам, за рахунок бюджетних коштів;
- можливість впровадження прискореної амортизації основних фондів групи 3 (при річній нормі амортизації 20%);
- пільговий режим оподаткування інноваційної діяльності;
- встановлення пільгової оплати земельного податку (зменшення ставки на 50%).

Відповідно до вищезгаданого закону державну підтримку одержують суб'єкти господарчої діяльності всіх форм власності, які реалізують в Україні інноваційні проекти, а також підприємства усіх форм власності, які мають статус інноваційних [10, с. 89].

Практика господарювання на ринкових засадах вимагає від сільськогосподарських підприємств підвищення ефективності виробництва на основі використання новітніх досягнень науково-технічного прогресу та ефективних форм організації виробництва і праці, активізації підприємницької діяльності тощо.

Це, в свою чергу, потребує істотного підвищення економічного рівня підготовки спеціалістів вищої кваліфікації аграрного профілю, які були б спроможні на високому професійному рівні вирішувати організаційно-технічні, економічно-технічні та виробничо-господарські проблеми, що виникають перед сільськогосподарськими підприємствами України [6, с. 3].

Забезпечення **кадрової складової підприємства** передбачає оцінку професійного рівня підготовки менеджерів, фахівців і робітників, мотивації персоналу, підприємницької активності менеджерів, рівня конфліктності колективу, стилю керівництва менеджерів.

Управлінська складова виражається через її складові компоненти:

- володіння мистецтвом управління;
- наявності творчості;
- лідерства.

Саме через поєднання ідеї, політики та стратегії управління з творчістю народжується спосіб управління, що зумовлює особливий характер розвитку підприємства.

Потенціал загального рівня управлінської складової формується з компонентів, зведених в табл. 2, успішна реалізація яких забезпечує ефективність управлінського процесу та реалізацію інших складових економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Інвестиційна складова, насамперед, означає стабільність капіталовкладень, сукупних затрат, довгострокових вкладень коштів, що визначаються сукупністю економіко-психологічних показників, які оцінюють можливість отримання інвестором максимального прибутку при мінімальному ризику вкладення коштів.

Для оцінки інвестиційної стійкості доцільно використовувати таку систему показників (табл. 3)

Враховуючи концепцію сталого розвитку, економіка будь-якого сільськогосподарського підприємства повинна забезпечувати ефективну **соціально-екологічну стійкість**, динаміку змін якої необхідно контролювати.

Соціальне забезпечення – один із факторів формування економічної безпеки, що сприяє захищеності підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та досягається шляхом гармонізації та взаємоузгодження інтересів підприємства, відповідно з інтересами суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища у часі та просторі.

Дослідження економічної стійкості сільськогосподарських підприємств необхідно проводити з

врахуванням існуючих закономірностей та специфічних залежностей між станом чинників зовнішнього і характеристиками внутрішнього середовища сільськогосподарського підприємства, даючи менеджерам можливість своєчасно передбачити виникнення невідповідностей між запланованими показниками та своєчасним усуненням їх, попереджаючи таким чином спад темпу зростання економічної стійкості підприємства [9, с. 217].

З урахуванням системи закономірностей та специфічних залежностей між станом чинників зовнішнього та характеристиками внутрішнього середовища сільськогосподарського підприємства моніторинг економічної стійкості підприємства необхідно проводити з окресленням всього кола зацікавлених груп в наявності достовірної інформації про діяльність підприємства [8] (табл. 4).

Моніторинг стану формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, на нашу думку, необхідно проводити з урахуванням циклічності самого процесу, дотримуючись певної послідовності (рис. 4).

Таблиця 2

Потенціал управлінського процесу [2, с. 81]

Складові управлінського Процесу	Чинник	Організаційні фактори
Організаційний клімат (бажання реагувати)	Характер мислення	Культура, структура, повноваження
Компетенції (спроможність реагувати)	Посада, талант (здібності)	Структура системи, загальний досвід
Можливість дії (діапазон реакції)	Наявність кадрів	Організаційні передумови

Таблиця 3

Перелік показників для аналізу інвестиційної складової підприємств [2, с. 80]

Показник	Технологія розрахунку
Обсяг інвестицій у виробництво до загального обсягу виробленої продукції, <i>O_{інв.у вироби.до заг.обс.в прод.}</i>	Відношення суми нематеріальних активів, незавершеного будівництва, основних засобів до обсягів реалізованої продукції
Коефіцієнт прибутковості власного капіталу, <i>K_{приб.вл.капіт}</i>	Відношення фінансового результату від звичайної діяльності до середньорічної вартості власного капіталу
Коефіцієнт прибутковості активів (рентабельність активів), <i>K_{приб.акт.}</i>	Відношення чистого прибутку до середньорічної вартості активів підприємства
Рентабельність фінансових інвестицій, <i>P_{фін.інв.}</i>	Відношення суми доходів за цінними паперами та доходу від пайової участі до величини довгострокових та короткострокових фінансових інвестицій

Алгоритм створено автором.

Дієвість моніторингу передбачає застосування регулюючих дій, спрямованих на усунення відхилень, збоїв, недоліків у керованій системі шляхом розроблення та впровадження відповідних коригуючих заходів.

Коригуючі заходи передбачають вирішення таких питань:

- усунення відхилень;
- порівняльний аналіз із визначеними стратегічними цілями підприємства;
- порівняльний аналіз із прогнозними значеннями показників економічної стійкості підприємств;
- усунення відхилень шляхом перегляду критеріїв досягнення економічної стійкості підприємства.

Залежно від характеру виявлених моніторингом поточних перешкод чи недоліків коригування може відбуватись у конкретних блоках: в плануванні, в організації чи шляхом мотивації.

Завдяки тактичним і стратегічним заходам моніторингу можна своєчасно коригувати дії з метою досягнення економічної стійкості сільськогосподарських підприємств за будь-яких загроз зовнішнього середовища.

Заходи з формування економічної стійкості сільськогосподарського підприємства повинні мати системний характер. Завдання такої системи заходів – реалізувати взаємозв'язок дій розроблених заходів з урахуванням особливостей сільськогосподарського підприємства, сучасних розробок з питань менеджменту та відповідно до стратегічних цілей

самого підприємства. Відповідно до цієї системи заходів завданням технології моніторингу економічної стійкості сільськогосподарського підприємства є організація ефективної інвестиційно-управлінської діяльності та забезпечення на цій основі фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства як результату виробничої стійкості підприємств за рахунок кадрової та маркетингової складових.

Відповідно до визначеної системи заходів щодо підтримки економічної стійкості сільськогосподарського підприємства необхідно зазначити, що вона повинна включати:

- постійний моніторинг за зовнішнім і внутрішнім станом сільськогосподарського підприємства;
- розробку заходів зниження зовнішньої вразливості сільськогосподарського підприємства;
- посилення гнучкості всередині сільськогосподарського підприємства, зокрема структурної, за рахунок забезпечення дивізіонних структур, дочірніх підприємств, а також малих підприємств шляхом виділення їх із складу великих;
- розробку підготовчих планів під час виникненні проблемних ситуацій, здійснення попередніх заходів для їхнього забезпечення: створення страхових фондів, стратегічних фінансових і технічних засобів, комплектування групи ситуаційного управління із кращих менеджерів;
- упровадження планів практичних заходів під час виникнення кризової ситуації. У цих умовах менеджер повинен уміти оперативно налагоджувати роботу окремих груп і фахівців для виконання по-

Таблиця 4

Зацікавлені в достовірній інформації групи

Групи зацікавлених в інформації	Мета зацікавленості
1. Власники (акціонери)	Для оцінки ефективності та ризикованості бізнесу, визначення перспективних напрямів вкладення коштів, гарантій отримання запланованих результатів у майбутньому
2. Виробники	Для оцінки ефективності використання ресурсів
3. Споживачі	Для оцінки якості та споживчої вартості продукції
4. Постачальники	Для прийняття рішення про доцільність короткострокового та довгострокового співробітництва з підприємством
5. Кредитори	Для обґрунтування доцільності видачі кредитів
6. Інвестори	Для оцінки ймовірності повернення позикових коштів у процесі формування інвестиційного портфеля
7. Страхові компанії	Для оцінки ймовірності настання страхового випадку
8. Інші	Для оперативної оцінки надійності та „вигідності” партнерства

Рис. 4. Діагностика економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

ставлених завдань, приймати ризикові і нестандартні рішення у випадку відхилення розвитку ситуації від допустимого ходу подій, координувати дії всіх учасників і постійно контролювати хід виконання заходів та їхні результати.

Саме тому сільськогосподарським підприємствам необхідно мати:

- власні аналітичні центри, які були б здатні збирати, систематизувати й трансформувати інформацію відповідно до поставлених цілей та визначати динаміку змін функціональних складових економічної стійкості;

- власну службу економічної безпеки, яку необхідно відокремити від усіх основних функціональ-

них відділів як структурний підрозділ, що виконує певну аналітично-контрольну роль. До її функцій слід додати:

- систематичну координацію роботи підприємства з формування та навчання антикризових груп захисту підприємства від загроз і протиправних дій чинників зовнішнього та внутрішнього середовища [4];

- раннє виявлення несподіваних змін і у внутрішньому середовищі, і поза підприємством, швидке реагування на виклики, пошук оптимальної взаємодії системи управління економічною стійкістю підприємствами з цільовими підсистемами управління [3].

Отже, методологія наукового агроекономічного дослідження передбачає всебічне, об'єктивне та ґрунтовне вивчення економічних явищ і процесів, їх характеристик, зв'язків на підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності підприємств результатів, упровадження їх у сільськогосподарське виробництво для підвищення його ефективності та стійкості.

З метою формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств як здатності підприємства зберігати певний (заздалегідь заданий) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій бізнес середовища, яка передбачає його здатність до управління внутрішніми чинниками та пристосування до зовнішніх чинників діяльності, необхідно:

- підвищити якість підготовки спеціалістів та керівників сільськогосподарських підприємств до роботи в умовах економічної свободи, конкуренції та факторної мобільності;
- системно проводити поточний моніторинг стану формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств;
- розробляти стратегічні плани розвитку з врахуванням результатів моніторингу;
- за результатами моніторингу корегувати точне та стратегічне планування діяльності.

Література

1. **Андрійчук В. Г.** Економіка аграрних підприємств: підручник / В. Г. Андрійчук. – К.: ГІМН. – 1996. – 512 с. 2. **Ареф'єва О. В.** Управління економічною стійкістю підприємств: монографія / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городинська. – К.: Видав. Європейського ун-ту, 2011. – 230 с. 3. **Балабанова Л. В.** Маркетинг: підручник / Л. В. Балабанова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 645 с. 4. **Василенко В. А.** Менеджмент устійливого розвитку підприємств: монографія / В. А. Василенко. – Київ: Центр учебної літератури, 2005. – 648 с. 5. **Друкер П. Ф.** Практика менеджмента / Пітер Фердінанд Друкер. – М.: „Вільямс”, 2003. – 397 с. 6. **Єрмаков О. Ю.** Економіка і підприємництво, менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти III – IV рівня акредитації за напрямом підготовки 6.090101 „Агрономія” / О. Ю. Єрмаков, Т. І. Балановська. – К.: НУБіП України, 2011. – 352 с. 7. **Завадський Й. С.** Менеджмент: Management: в 3 т. / Й. С. Завадський. – Т.1. – 3-тє вид., доп. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 542 с. 8. **Козловський С. В.** Теоретико-методологічні підходи визначення стійкості економічних систем [Електронний ресурс] / С. В. Козловський. –

Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/836.pdf> 9. **Лях Л. М.** Визначення суті категорії „фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств” / Л. М. Лях // Наук. вісн. Нац. аграрного ун-ту. – Вип. 23. – К.: Нац. аграрний ун-т, 2000. – С. 216 – 219. 10. **Ляшенко В. І.** Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: монографія / В. І. Ляшенко; НАН України, Ін-т економіки пром-сти. – Донецьк, 2012. – 370 с. 11. **Шершньова З. Є.** Стратегічне управління / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.

Дяченко В. С. Теоретико-методологічні аспекти формування економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Визначено особливості економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Означено основні чинники її формування. Запропоновано алгоритм дослідження економічної стійкості та рекомендації щодо її формування.

Ключові слова: економічна стійкість, сільськогосподарське підприємство, чинники економічної стійкості, моніторинг економічної стійкості.

Дяченко В. С. Теоретико-методологические аспекты формирования экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий

Определены особенности экономической устойчивости сельскохозяйственных предприятий. Обозначены основные факторы ее формирования. Предложены алгоритм исследования экономической устойчивости и рекомендации по ее формированию.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, сельскохозяйственное предприятие, факторы экономической устойчивости, мониторинг экономической устойчивости.

Dyachenko V. S. Theoretical and Methodological Aspects of the Formation of Economic Sustainability of Agricultural Enterprises

The features of the economic sustainability of agricultural enterprises have been determined. The factors of its formation have been identified. Algorithm research of economic stability and recommendations for its formation have been suggested.

Key words: economic sustainability, agricultural enterprise, the factors of economic sustainability, the monitoring of economic sustainability.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2013

Прийнято до друку 12.03.2014